

Cytowanie

CHICAGO: A. Doliwa, *Wpływ zasad i wartości konstytucyjnych na prywatnoprawną zasadę słuszności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 6, s. 177–188, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.06.13>

APA: Doliwa, A. (2023), *Wpływ zasad i wartości konstytucyjnych na prywatnoprawną zasadę słuszności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 6, s. 177–188, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.06.13>

Adam Doliwa

ORCID ID: 0000-0002-0752-7708

Uniwersytet w Białymstoku

E-mail: adoliwa@uwb.edu.pl

**Wpływ zasad i wartości konstytucyjnych
na prywatnoprawną zasadę słuszności**

Słowa kluczowe: prawo prywatne, konstytucja, słuszność, sprawiedliwość społeczna

Keywords: private law, constitution, equity, social justice

Streszczenie

Celem artykułu jest ustalenie odpowiedzi na pytanie czy, a jeśli tak, to w jaki sposób na system wartości prawa prywatnego, w szczególności na prywatnoprawną zasadę słuszności, wpływają wartości i zasady konstytucyjne. W podsumowaniu ustalono, że normy konstytucyjne, odzwierciedlające ustrojowy porządek aksjologiczny, należy uwzględniać przy interpretacji funkcji cywilnoprawnej zasady słuszności

Abstract

**Impact of Constitutional Principles and Values
on the Private Law Principle of Equity**

The purpose of this article is to establish an answer to the question whether, and if so, how, the private law value system, in particular the private law principle of equity, is in-

fluenced by constitutional values and principles. In conclusion, it is established that constitutional norms, reflecting the constitutional axiological order, should be taken into account when interpreting the function of the civil law principle of equity.

I. Uwagi wstępne

Kontynentalne prawo cywilne, budowane przez wieki na fundamencie pojęć rzymskiego prawa prywatnego¹, z jednej strony ciągle podlega zmianom, z drugiej zaś jako element cywilizacji i kultury europejskiej niezmiennie opiera się na uniwersalnym systemie wartości². System wartości wpływa na wykładnię i stosowanie prawa a jego rolą jest racjonalizowanie prawa pozytywnego oraz legitymizowanie go wobec adresatów norm prawnych; w tym sensie prawo cywilne ma aksjologiczne fundamenty³.

Wartości uzasadniające celowość ochrony prawnej w ramach stosunków cywilnoprawnych odczytać można z treści zasad podstawowych prawa cywilnego: autonomii woli, ochrony godności każdej osoby ludzkiej, realizacji i ochrony interesów prywatnych przez konstrukcję prawa podmiotowego, pewności i bezpieczeństwa obrotu oraz urzeczywistniania przez prawo cywilne słuszności. Rekonstrukcja tych zasad następuje przez uogólnienie szczegółowych regulacji prawnych, czemu towarzyszy poszukiwanie wspólnych wartości lub idei, co wymaga uprzedniej identyfikacji założeń aksjologicznych prawa cywilnego⁴. Postawić należy w związku z tym pytanie, czy na system

¹ W. Rozwadowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1 i n., H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie jako fundament europejskiej kultury prawnej*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2001, nr 1; W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978.

² A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 46; S. Prutis, *Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego)*, Białystok 2018, s. 18; M. Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 2014, s. 111 i n.

³ Cz. Żuławska, *Zasady prawa gospodarczego prywatnego*, Warszawa 1999, s. 9.

⁴ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2015, s. 16; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1..., s. 318 i n.

wartości prawa prywatnego, w szczególności na te reprezentowane przez zasadę słuszności, wpływ mają wartości i zasady konstytucyjne?

II. Aksjologia systemu prawa cywilnego i jego zasady podstawowe

Jeśli chodzi o wartości istotne dla stanowionego prawa cywilnego, to odwołać się należy do – tworzących w swoim czasie fundamenty rzymskiego prawa prywatnego, z którego współczesne prawo cywilne wyrasta – idei: „prawa” (*ius*), będącego zasadniczą podstawą porządku społecznego; „sprawiedliwości i słuszności” (*iustitia et aequitas*); oraz „znajomości (nauki) prawa i doświadczenia w jego stosowaniu” (*iurisprudentia*), w sposób gwarantujący realizację sprawiedliwości i słuszności⁵. Źródłem dekodowania aksjologii systemu współczesnego prawa cywilnego są także jego zasady podstawowych⁶.

Zasady podstawowe danej gałęzi prawa to normy nakazujące zrealizowanie pewnego stanu rzeczy w stopniu maksymalnym w ramach istniejących możliwości faktycznych i prawnych⁷, to normy formułujące nakaz realizacji określonych wartości prawnych, a więc formułujące nakaz realizacji idealnej powinności⁸. Zasady prawa cywilnego to normy bezpośrednio regulujące obrót prawny i stosunki cywilnoprawne, w szczególności w drodze urzeczywistnienia przez przepisy prawa cywilnego wartości słuszności⁹.

Doniosłość zasad podstawowych uwidacznia się w procesach wykładni i stosowania prawa cywilnego¹⁰. Są one efektem interpretacji prawa obowiąz-

⁵ J. Zajadło, *Magiczny trójkąt: prawodawcy, sędziowie, profesorowie* [w:] *Konstytucja. Praworządność. Władza sądownicza. Aktualne problemy trzeciej władzy w Polsce*, red. Ł. Bojarski, K. Grajewski, J. Kremer, G. Ott, W. Żurek, Warszawa 2019, s. 65 i n.; Z. Brodecki, B.J. Kowalczyk, *Podstawowe wartości jurysprudencji rzymskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. XXXV, s. 101 i n.

⁶ S. Prutis, *op.cit.*, s. 85 i n.; M. Kordela, *Zasady prawa jako normatywna postać wartości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, nr 1, s. 42 i n.; S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974, s. 198 i n.

⁷ R. Alexy, *A Theory of Constitutional Rights*, Oxford 2002, s. 47.

⁸ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012, s. 102.

⁹ *Ibidem*, s. 195.

¹⁰ M. Safjan, *Pojęcie i funkcje zasad prawa prywatnego* [w:] *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007, s. 3 i n.

zującego, ale także określane są w drodze rekonstrukcji wartości leżących u podstaw danego systemu prawa (danej gałęzi prawa)¹¹. Zasady prawa cywilnego są efektem generalizacji występujących w prawie cywilnym podstawowych konstrukcji normatywnych, którym towarzyszy podobna idea czy założenie realizacji standardu moralnego¹². Wyrażają kierunki przyjętych uregulowań, z uwzględnieniem ich historycznego rozwoju i tradycji prawnych, utrwalonych poglądów i przekonań prawnych oraz społecznych reguł i ocen moralnych. Zasady wpisują się w powszechnie uznawane elementy aksjologii systemu prawa.

III. Cywilnoprawna zasada słuszności i jej rola

Zasada respektowania słuszności w prawie prywatnym służy łagodzeniu rygorystycznych regulacji urzeczywistniających w zakresie stosunków cywilnoprawnych tzw. sprawiedliwość formalną (równość podmiotów prawnych, pewność i bezpieczeństwo obrotu). Przykładowo korekta sposobu wykonywania praw podmiotowych następuje w imię słuszności (sprawiedliwości materialnej) na mocy orzeczenia sądu, którego podstawą są przepisy odsyłające do zasad współżycia społecznego (zob. art. 5 KC). W takim sensie zasada słuszności to dyrektywa uczciwego postępowania brana pod uwagę w procesie sądowej interpretacji prawa i oceny indywidualnych aktów prywatnoprawnych.

Odwołująca się do aksjologii zasada słuszności pochodzi z wnętrza samego prawa cywilnego; wynika z wartości i sama je określa poprzez akty stosowania prawa¹³. Rola słuszności w prawie cywilnym nie sprowadza się tylko do zindywidualizowanej korekcyjnej funkcji, ale jest szersza i przejawia

¹¹ L. Leszczyński, G. Maroń, *Zasady prawa i generalne klauzule odsyłające w operatywnej wykładni prawa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Sectio G, Ius, 2013, nr 2, s. 146; L. Leszczyński, *Zasady prawa – założenia podstawowe*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 1, s. 13 i n.; L. Leszczyński, G. Maroń, *Zasady prawa. Ujęcie dogmatyczno-porównawcze*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 1, s. 318 i n.

¹² A. Bierć, *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 39.

¹³ L. Leszczyński, G. Maroń, *Zasady prawa i generalne ...*, s. 146 i n. Zob. też J. Bieluk, *Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego w kontekście zasady słuszności*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 17; H. Ciepla, *Dochodzenie odszkodowań z czynów niedozwolonych na zasadzie słuszności*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 17.

się w tworzeniu zgeneralizowanych reguł¹⁴. Reguły te przechodzą proces instytucjonalizacji; istnieją najpierw jako tzw. prawo sędziowskie, polegające na podejmowaniu rozstrzygnięć zgodnych z zasadą słuszności, później ulegają przekształceniu w normy prawa pozytywnego. Prowadzić to czasem do twierdzenia, że zawarte w przepisach odesłania do ocen i wartości pozaprawnych stanowią swoistą „delegację prawodawczą” dla organów stosujących prawo¹⁵. Świadczy to raczej o ogólnej funkcji odesłań zawartych w klauzulach generalnych, polegającej na urzeczywistnianiu słuszności w prawie pozytywnym. Przewidziane w ustawie odesłania wraz z zasadą słuszności¹⁶ umożliwiają generalne interpretowanie stanowionego prawa cywilnego w sposób zgodny z panującymi ocenami i wymaganiami społecznymi oraz moralnymi¹⁷.

IV. Konstytucyjne determinanty cywilnoprawnej zasady słuszności

Założenie, że na prawo cywilne wpływ mają uregulowane w Konstytucji RP z 1997 r. zasady ustrojowe i jej aksjologia, jest aktualne zwłaszcza w odniesieniu do cywilnoprawnej zasady słuszności, w zakresie, w którym jest ona urzeczywistniana¹⁸ poprzez sądowe stosowanie klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego¹⁹. Treść i aksjologia Konstytucji stwarzają nie tylko potrzebę nowelizacji uregulowań ustawowych, ale także konieczność weryfikacji opartych na tych regulacjach utrwalonych pojęć i konstrukcji prawnych, także w zakresie prawa prywatnego²⁰. W procesie interpretacji i stosowania przepisów prawa cywilnego należy uwzględniać zasady i wartości konstytu-

¹⁴ I.C. Kamiński, *Słuszność i prawo. Szkic prawno porównawczy*, Kraków 2003, s. 76.

¹⁵ Tak I.C. Kamiński, *op.cit.*, s. 78; zob. też A. Stelmachowski, *Prawotwórcza rola sądów (w świetle orzecznictwa cywilnego)*, „Państwo i Prawo” 1967, z. 4–5, s. 617.

¹⁶ J. Wróblewski, *Słuszność w systemie prawa polskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1970, nr 1, s. 115.

¹⁷ L. Leszczyński, *Klauzule generalne w stosowaniu prawa*, Lublin 1986, s. 204.

¹⁸ A. Doliwa, *Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym*, Warszawa 2021, s. 63 i n.

¹⁹ A. Doliwa, *Jaki paradygmat słuszności w stosunkach cywilnoprawnych wynika z zasad współżycia społecznego* [w:] *Problemy pogranicza prawa cywilnego*, red. R. Szczepaniak, Warszawa 2022, s. 49 i n.

²⁰ T. Zieliński, *Klauzule generalne w demokratycznym państwie prawnym*, „Studia Iuridica” 1992, t. XXIII, s. 195.

cyjne; chodzi zwłaszcza o konieczność „przepuszczania” cywilnoprawnych słusznościowych konstrukcji normatywnych przez „filtr aksjologiczny” wynikający z porządku konstytucyjnego²¹.

Sposobem na odkrywanie wpływów Konstytucji na instytucje prawa cywilnego są także koncepcje doktrynalne i rozwój praktyki orzeczniczej. Chodzi o wpływy polegające na inspirowaniu, na zmuszeniu do krytycznego przewartościowania utrwalonych wyobrażeń na temat instytucji cywilnoprawnych, sposobu wykładni czy tradycyjnego rozumienia znaczenia przepisów korpusu prawa stanowionego²². Odnosząc się w takim kontekście do zasady słuszności należy wziąć pod uwagę art. 2 Konstytucji RP, który formułuje nadrzędną i całościową konstrukcję ustrojową państwa demokratycznego, prawnego i sprawiedliwego. Przepis ten i zasady w nim przewidziane wyrażają wartości spajające aksjologicznie polski system prawny i dostarczające przesłanek funkcjonalnej wykładni prawa²³. Na rozumienie prywatnoprawnej zasady słuszności wpływa też wyrażony w Preambule do Konstytucji RP jej fundament aksjologiczny, który „konstytucjonalizuje konstytucję”, w kontekście kultury, w której funkcjonuje oparty na Konstytucji system polskiego prawa²⁴. Poprzez sformułowania zawarte w Preambule a także w art. 1 (zasada dobra wspólnego) i art. 2 (zasada sprawiedliwości społecznej), czy art. 20 (m. in. zasada solidaryzmu społecznego), następuje otwarcie Konstytucji i całego prawa stanowionego na zewnętrzny porządek aksjologiczny. Oznacza to konieczność takiej interpretacji ustawowego prawa pozytywnego, aby jego stosowanie oznaczało „dochodzenie do słuszności”²⁵. W doktrynie podkreśla się,

²¹ L. Leszczyński, *Zmiana społeczna a „otwieranie” aksjologii wykładni prawa. Szkic podstawowych zależności*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3, s. 517; P. Tuleja, *Zasady konstytucyjne* [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997, s. 18.

²² E. Łętowska, *Wpływ Konstytucji na prawo cywilne* [w:] *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001, s. 125.

²³ *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport końcowy z badań*, red. K. Działocha, Warszawa 2006, s. 19; M. Wyrzykowski, *Zasada demokratycznego państwa prawnego* [w:] *Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998, s. 66 i n.

²⁴ M. Piechowiak, *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa* [w:] *Synteza prawa polskiego od 1989 roku*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013, s. 39 i n.

²⁵ W. Dziedziak, *Słuszność jako wartość prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, nr 15, s. 76.

że związku treściowe i funkcjonalne między zasadami z art. 2 Konstytucji RP przekładają się na ich komplementarność; w państwie demokratycznym formalny legalizm zostaje poszerzony o element materialny, o zasadę sprawiedliwości, której implementacja znajduje wyraz w prawie stanowionym oraz w procesie jego stosowania²⁶.

Sprawiedliwość społeczna jest celem, który ma urzeczywistniać demokratyczne państwo prawne²⁷. Konstytucyjna zasada sprawiedliwości społecznej zawiera konglomerat formuł sprawiedliwości²⁸ a jej podstawę stanowi arystotelesowskie ujęcie sprawiedliwości rozumianej jako całość cnót ludzkich z podstawowym nakazem respektowania należnych drugiemu uprawnień i nieodnoszenia korzyści cudzym kosztem²⁹. Powinność realizacji sprawiedliwości uważana jest za warunek *sine qua non* państwa prawnego³⁰. W doktrynie przyjmuje się³¹, że przedmiotem sprawiedliwości społecznej jest struktura społeczna, sposób, w jaki główne instytucje społeczne rozdzielają prawa i obowiązki oraz określają korzyści płynące z kooperacji społecznej³².

Zasygnalizować należy zagrożenia, jakie ewentualne orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, zmierzające do podważania przepisów ustawowych na podstawie idei sprawiedliwości społecznej, stwarzać może dla zasady pewności prawa. Generalnie jednak dominuje pogląd, że zasada sprawiedliwości społecznej oznacza odwołanie się przez Konstytucję do tradycyjnych struktur europejskiej kultury i nie zagraża demokracji i stabilności porządku prawnego³³. Przyjmuje się, że obecność w prawie stanowionym odsyłających klauzul generalnych nie zmienia układu źródeł prawa, w którym rolę dominującą odgrywają ustawy. Oznacza to jednocześnie, że istotną rolę od-

²⁶ W. Sokolewicz, *Komentarz do art. 2 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. V, red. L. Garlicki, Warszawa 2007, s. 11; P. Tuleja, *Komentarz do art. 2 [w:] Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

²⁷ P. Sut, *Uwagi o sprawiedliwości społecznej jako realizowanym prawnie celu państwa demokratycznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. XXXV, s. 399 i n.

²⁸ Z. Ziemiński, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, s. 131 i n.

²⁹ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 2000, s. 171.

³⁰ P. Tuleja, *Komentarz do art. 2...*, Nb. 72.

³¹ *Ibidem*, Nb. 82.

³² J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994, s. 16.

³³ T. Zieliński, *Klauzule generalne w nowym porządku konstytucyjnym*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11–12, s. 140–142.

grywają także kryteria otwarte, w szczególności reguły i oceny moralne wskazywane przez ustawowe słusznościowe klauzule generalne, jak zasady współżycia społecznego³⁴.

Przewidziane w Konstytucji wartości, czyli uznane za wartościowe określone warunki życia społecznego lub ich cechy, wyróżnione przez ustrojodawcę jako pożądane i podlegające ochronie prawnej, to fundamenty aksjologiczne polskiego systemu prawa³⁵. Tak rozumiane wartości konstytucyjne stanowią istotny punkt odniesienia przy interpretacji prywatnoprawnej zasady słuszności; wpływają na prawo prywatne i interpretację jego podstawowych funkcji i założeń.

Charakter oddziaływania przez normy i wartości konstytucyjne na gałęzie prawa jest w poszczególnych państwach zróżnicowany; kwestii tej uwagę poświęcono w doktrynie niemieckiej i w orzecznictwie Federalnego Sądu Konstytucyjnego, czego efektem była teza o „promieniowaniu” konstytucji, w myśl której zasady konstytucyjne służą ochronie jednostki przed państwem, ale jednocześnie wyrażają ogólny i uniwersalny porządek wartości, który promieniuje na wszelkie gałęzie prawa, dostarczając wskazówek legislacyjnych i interpretacyjnych. Tzw. promieniowanie konstytucji spowodowało, że niemieckie prawo prywatne przeszło ewolucję od formalnej etyki wolności obywatelskiej, dla której prawo konstytucyjne ma znaczenie podrzędne, do oparcia podstawowych założeń tego prawa na materialnej etyce odpowiedzialności społecznej, której kształt wyznacza właśnie konstytucja³⁶.

Na gruncie polskim koncepcja „promieniowania” Konstytucji RP na prawo cywilne i stosunki cywilnoprawne oznacza, że sądy zobowiązane są do wykładni prawa cywilnego w duchu zasad wyrażonych w ustawie zasadniczej. Przepisy prawa cywilnego powinny być interpretowane i stosowane zgodnie z uniwersalnym systemem wartości określonym w Konstytucji RP, reprezentującym określony porządek aksjologiczny³⁷. Wynika to z konieczności wszechstronnego poszanowania wartości doniosłych konstytucyjnie, uzasad-

³⁴ L. Leszczyński, G. Maroń, *Zasady prawa i generalne klauzule ...*, s. 148.

³⁵ M. Piechowiak, *Preambuła [w:] Konstytucja RP, t. I, Komentarz do art. 1–86...*, Nb. 37–38.

³⁶ J. Limbach, „Promieniowanie” konstytucji na prawo prywatne, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3, s. 405.

³⁷ M. Borsiak, „Promieniowanie” konstytucji, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2016, t. XCVIII, s. 12–13.

nionej koncepcją obiektywnego porządku wartości wyrażającą aksjologiczny wymiar konstytucyjnych wolności i praw³⁸. W konsekwencji funkcje realizowane w szczególności przez sędziowskie instytucje prawa cywilnego powinny być zbieżne z wartościami konstytucyjnymi, albowiem zasady i aksjologia Konstytucji RP nasycają konstrukcje prawa cywilnego swoistymi, nowymi treściami³⁹. Otwarcie systemu prawnego na wartości pozaprawne odpowiada konstytucyjnym założeniom demokratycznego państwa prawnego⁴⁰.

V. Podsumowanie i wnioski

Zasady prawa cywilnego odgrywają rolę normatywną, pragmatyczną oraz aksjologiczną. Zasada słuszności wyraża standardy moralne, jakie normy cywilnoprawne powinny realizować; jej rola polega na optymalizacji orzecznictwa sądowego w celu dążenia do urzeczywistnienia określonych wartości i standardów moralnych. W tej mierze istotną rolę odgrywa odwoływanie się do wartości konstytucyjnych. Każda podstawowa zasada gałęzi prawa, która ma normatywny a nie tylko deskryptywny charakter, musi wynikać z prawa obowiązującego. Oznacza to, że zasada prawa cywilnego musi dać się odtworzyć z przepisów tej gałęzi prawa, a nie skądinąd, choćby miała to być sama Konstytucja. Przepisy Konstytucji RP i dekodowane na ich podstawie wartości konstytucyjne, jako podstawy zasad prawa cywilnego, pełnią rolę pomocniczą⁴¹.

Normy konstytucyjne, odzwierciedlające porządek aksjologiczny afirmowany przez ustrojodawcę, w szczególności art. 2 Konstytucji RP, należy uwzględniać przy rekonstrukcji treści cywilnoprawnej zasady słuszności. Wynika to z konieczności wszechstronnego poszanowania wartości doniosłych

³⁸ P. Radziejewicz *Pojęcie horyzontalnego skutku norm konstytucyjnych – uwagi wprowadzające z perspektywy prawa konstytucyjnego* [w:] *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, red. A. Młynarska-Sobaczewska, P. Radziejewicz, Warszawa 2015, s. 49 i n.

³⁹ M. Safjan, *Konstytucja a prawo cywilne* [w:] *Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej Profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Si-tarz, Lublin 2004, s. 783, 795.

⁴⁰ Tak: T. Zieliński, *Klauzule generalne w nowym...*, s. 144.

⁴¹ M. Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, s. 88–95.

konstytucyjnie, uzasadnionej koncepcją obiektywnego porządku wartości. W konsekwencji funkcje realizowane przez cywilnoprawną zasadę słuszności powinny być przynajmniej częściowo zbieżne z wartościami konstytucyjnymi⁴². Otwarcie systemu prawnego na wartości pozaprawne, zwłaszcza moralne, odpowiada konstytucyjnym założeniom demokratycznego państwa prawnego⁴³.

Literatura

- Alexy R., *A Theory of Constitutional Rights*, Oxford 2002.
- Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 2000.
- Bieluk J., *Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego w kontekście zasady słuszności*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 17.
- Bierć A., *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa 2012.
- Borsiak M., „Promieniowanie” konstytucji, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2016, t. XCVIII.
- Brodecki Z., Kowalczyk B.J., *Podstawowe wartości jurysprudencji rzymskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. XXXV.
- Cieplą H., *Dochodzenie odszkodowań z czynów niedozwolonych na zasadzie słuszności*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 17.
- Doliwa A., *Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym*, Warszawa 2021.
- Doliwa A., *Jaki paradygmat słuszności w stosunkach cywilnoprawnych wynika z zasad współżycia społecznego* [w:] *Problemy pogranicza prawa cywilnego*, red. R. Szczepaniak, Warszawa 2022.
- Dziedziak W., *Słuszność jako wartość prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, nr 15.
- Kamiński I.C., *Słuszność i prawo. Szkic prawnoporównawczy*, Kraków 2003.
- Kordela M., *Zasady prawa jako normatywna postać wartości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, nr 1.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012.
- Kupiszewski H., *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988.
- Kuryłowicz M., *Prawo rzymskie jako fundament europejskiej kultury prawnej*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2001, nr 1.
- Leszczynski L., *Klauzule generalne w stosowaniu prawa*, Lublin 1986.

⁴² M. Safjan, *Konstytucja a prawo cywilne ...*, s. 783, 795.

⁴³ T. Zieliński, *Klauzule generalne w nowym ...*, s. 144.

- Leszczyński L., Maroń G., *Zasady prawa i generalne klauzule odsyłające w operatywnej wykładni prawa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Sectio G, Ius, 2013, nr 2.
- Leszczyński L., Maroń G., *Zasady prawa. Ujęcie dogmatyczno-porównawcze*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 1.
- Leszczyński L., *Zasady prawa – założenia podstawowe*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 1.
- Leszczyński L., *Zmiana społeczna a „otwieranie” aksjologii wykładni prawa. Szkic podstawowych zależności*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3.
- Limbach J., „*Promieniowanie*” konstytucji na prawo prywatne, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3.
- Łętowska E., *Wpływ Konstytucji na prawo cywilne* [w:] *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001.
- Piechowiak M., *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa* [w:] *Synteza prawa polskiego od 1989 roku*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubka, Warszawa 2013.
- Piechowiak M., *Preambuła* [w:] *Konstytucja RP, t. I, Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport końcowy z badań*, red. K. Działocha, Warszawa 2006.
- Prutis S., *Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego)*, Białystok 2018.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2015.
- Radzewicz P., *Pojęcie horyzontalnego skutku norm konstytucyjnych – uwagi wprowadzające z perspektywy prawa konstytucyjnego* [w:] *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, red. A. Młynarska-Sobaczewska, P. Radzewicz, Warszawa 2015.
- Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994.
- Rozwadowski W. [w:] *System Prawa Prywatnego, t. 1, Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Safjan M. [w:] *System Prawa Prywatnego, t. 1, Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Safjan M., *Konstytucja a prawo cywilne* [w:] *Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej Profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin 2004.
- Safjan M., *Pojęcie i funkcje zasad prawa prywatnego* [w:] *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007.
- Sokolewicz W., *Komentarz do art. 2* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. V*, red. L. Garlicki, Warszawa 2007.

- Stelmachowski A., *Prawotwórcza rola sądów (w świetle orzecznictwa cywilnego)*, „Państwo i Prawo” 1967, z. 4–5.
- Stelmachowski A., *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998.
- Sut P., *Uwagi o sprawiedliwości społecznej jako realizowalnym prawnie celu państwa demokratycznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. XXXV.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 2 [w:] Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safran, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Tuleja P., *Zasady konstytucyjne [w:] Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997.
- Wilejczyk M., *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 2014.
- Wołodkiewicz W., *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978.
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.
- Wróblewski J., *Słuszność w systemie prawa polskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1970, nr 1.
- Wyrzykowski M., *Zasada demokratycznego państwa prawnego [w:] Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998.
- Zajadło J., *Magiczny trójkąt: prawodawcy, sędziowie, profesorowie [w:] Konstytucja. Praworządność. Władza sądownicza. Aktualne problemy trzeciej władzy w Polsce*, red. Ł. Bojarski, K. Grajewski, J. Kremer, G. Ott, W. Żurek, Warszawa 2019.
- Zieliński T., *Klauzule generalne w demokratycznym państwie prawnym*, „Studia Iuridica” 1992, t. XXIII.
- Zieliński T., *Klauzule generalne w nowym porządku konstytucyjnym*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11–12.
- Ziemiński Z., *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.
- Żuławska Cz., *Zasady prawa gospodarczego prywatnego*, Warszawa 1999.